

SÁNDOR IVÁN

Daniellával a vonaton (5.)*

2002 decemberében már az első mondat leírásakor nemcsak a címet találom meg, a két mottót is.

Az első: „Mind jól tudjuk, egy holttest történetet rejt magában” (Geoffrey Hartman).

Geoffrey Hartman nevét sohasem hallottam. Bényei Tamás kitűnő krimi-esztétikájában találtam rá, amelyben a nyomozati munka változatait elemzi Szofoklészről Chandlerig, Agatha Christitől Borgesig. Tőle tudom meg, hogy G. H. világszerte tekintélynek örvendő irodalomtudós. Mikor mottóul választom a mondatát, még nem gondolok arra, hogy van egy olyan árnyalata, amely túlmutat az első olvasásra felnyíló horizontján.

Nézzük a horizontot és csak utána azt, ami a találkozás idején még rejtve volt.

Egy holttest történetet rejt magában? De nem csak egy halál történetét. Egy sors történetét is. A kihúnyt élettel kapcsolatba került más életek sorsát-történetét. Annak a korszaknak (életmódjainak, kultúráinak) a körülményeit is, amelyben a halál megtörtént. De az ittmaradók további útvonalait is. Az irodalom tárgyát: a mindenkori Emberi Helyzetet.

A legismertebb példa erre az *Oidipusz*. A *Hamletre* is ráférne egy olyan megközelítés, amely több figyelmet szentel annak, hogy a kiindulópont Hamlet – Fortinbras atyjával kapcsolatba kerül – atyjának halála. További példa a legismertebbek közül Dosztojevszkij, – de vissza a regényszínhelyre, 1944 végének Budapestjére.

Ha „egy holttest történetet rejt magában”, akkor a második világháború vajon hány történetet rejt magában? Ötvenmilliót? Ha tekintetbe vesszük, hogy a halál mindazoknak a története, akik az előéletének-utóéletének előidézői, részesei, tanúi, pszichés megterhelteik – akkor az hány történet?

Az ötvenmillióból koncentrációs táborokban elpusztított hatmillió, közöttük megközelítően tízszázaléknyi magyar halott története hány idevágó történet?

Egy regény nem számoszlopokból készül. Ezért találtam kiváló mottónak G. H. mondatát.

Aztán hónapok, most már évek munkájában felismerem, hogy az első három szó fontosabb, mint a további öt.

Itt fordul visszájára a mottó (most már mondhatjuk így) története. Ugyanis kérdőjelet igényel.

---

* A *tetthely megközelítés (Egy nyomozás krónikája)* című 1944 novemberében–decemberében Budapesten játszódó regényem első fejezeteit már megírtam, amikor a húszéves Daniellával egy vonatúton véletlenül összetalálkoztam.

Egy idézethez lehet beszédes kérdőjelet biggyeszteni, ám hasznosabb, ha felhasználjuk az első három és a további öt szó közötti, a regény nézőpontjába, beszédmódjába, időkezelésébe beleivódó feszültséget.

„Mind jól tudjuk...” Valóban?

Nem mind. És nem is tudjuk jól.

Mi következik ebből a regény számára?

Például az, ami Oidipusz számára következik abból, hogy *nem* mindenki, éppen hogy senki sem tudja, milyen történeteket rejt magába Oidipusz apjának halála. Hamlet apjának halálakor sem tudja senki, Raszkolnyikov tettének pillanataiban sem...

Színre lépnek a regény-idő újabb lehetőségei.

Jean Baudrillarddal beszélget Philippe Petit.

Baudrillard bedobja a *paroxütonosz* (latin megfelelője, mondja, a *penultima*), az utolsó előtti szótag metaforáját. A vég előtti legeslegutolsó pillanatként használja, „amely után már nincs mit mondani többé”.

A terminus tűnékenysége valószínűsíthető.

Érdekes viszont a másik bevetett fogalom, amit Valóságos Időnek nevez. Azt mondja róla, hogy megsemmisíti az Idő valamennyi korábbi valóságdimenzióját, uralom és végzet, „a népirtásnak ez a formája van olyan szörnyű, mint a másik, bár nem olyan véres, de teljesen embertelen.”

Újabb megközelítés ez a Harald Weinrich nevezetes munkájában elemzett változatok után. Weinrich ajánlatokat tett az emlékezés/felejtés az évezredes kultúrában megjelenő különböző felfogásaira. Baudrillard azt mondja, hogy mindaz, amiről azt gondoljuk, hogy az emlékezés/felejtés változataival megközelíthető, az megszűnt: nincs, a *korábbi* Valóságos Időhöz tartozik, amit a mi jelenbeli Valóságos Időnk megsemmisít.

Kegyetlenül pontos diagnózis. Első látásra. Ugyanis, ha szemügyre vesszük, felfedezhetünk egy olyan dichotómiát, amelyet J. B. nem vesz figyelembe. Tapasztalataink vannak arról, hogy az emlékezés/felejtés mégsem iktatható ki egy bűvészmozdulattal.

Tudjuk: a Valóságos Idő (a jelen) sohasem belátható. Mindig Idő-kvantumokat észlelhetünk csak (Mészöly Miklós). A probléma nagyobb, mint J. B. élénk tárja.

A beláthatatlan Valóságos Idő belátható Idő-kvantumjairól, csak a megelőző Idő-kvantumokhoz fűződő összefüggéseikben nyerhetünk némi áttekintést. Ha kijelentjük, hogy ezeket a jelen megsemmisíti, akkor azt jelentettük ki, hogy végső soron önmagát semmisítette meg.

Ezt a feltételezést sem zárhatnánk ki, ha Baudrillard végighaladna a maga vágta ösvényen. Ő azonban életben tartja, működteti a jelent, mint Valóságos Időt, úgy véli hogy a múltbeli „eseményt éppen azok az eszközök távolítják el tőlünk, amelyek segítségével emlékezhetnénk rájuk”.

Sakk-matt helyzet, amelyből a tudomány nem tud kilépni?

Baudrillard ki is mondja: „a tudósok gyakorlatilag nem adnak diagnózist a tárgyukról, mert megragadhatatlan, csak újra felmelegítenek egypár régi diagnózist. Lehet ennél többet tenni? Nem vagyok biztos benne.”

Anélkül, hogy Hamvas Béla minden axiomáját követendőnek tekinteném, illő megemlíteni, hogy ő már hatvan éve szép tanulmányban eljutott ehhez a konklúzióhoz.

De: azt is jól tudjuk, hogy a művészet éppen a sakk-matt helyzetekben érzi otthonosan magát. A regény is olyan forma, amely behatol a nem-művészet számára behatolhatatlanba. Ugyanis nem az eseményre figyel. Ezzel átvágja az emlékezés/felejtés dichotómiát. Azzal, hogy valamelyik – a maga választotta – változatára fókuszál, és az ebben lévő alakok belső univerzumával foglalatostkodik.

„... egy holttest történetet rejt magában.”

Ahol test van ott sors van.

Ahol sors van, ott történet van.

A Valóságos Idő tehát többet foglal magába, mint az Idő korábbi dimenziói feletti megsemmisítő uralmat. Magába foglalja a megsemmisülésnek való kitettség eseményeinek lefutását, továbbá az Idő-kvantumokba koncentrálnak sorsok követhetőségének-követhetetlenségének történéseit, továbbá az arcok megőrzöttségének-elvesztésének történeteit.

Minden jelenbeli Idő-kvantumban benne van a múlt – első világháború, második világháború, holokauszt, Don-kanyar, ötvenhatos forradalom, nyolcvankilences rendszer-váltás, és a bennük egymással ütköző emlék-értelmezés – megsemmisülése. De nem kizárólagosan azért, mert megsemmisülnek a hatásaik. A jelen Valóságos Idő-voltához éppen az járul hozzá, hogy benne szabadon–elfojtva, tudva–nem tudva „dolgoznak” korábbi Valóságos Idők esemény-kvantumjai. Abban a sokféleségükben, ütközéseikben, amelyekben tovább élnek az *egykori* különböző jelenek. Kígyótojásaikból kel ki a mi Valóságos Időnk. Körülfog, fojtogat: a Sorsunk.

Baudrillard nem tagadja a művészet esélyeit: „Vannak olyan művek, amelyek nem vesznek részt abban a tisztára mosásban, amelyről beszéltem, hanem organikus részét képezik az eseménynek, és megismertetik velünk az esemény máig is időszerű vonásait.”

De, valljuk meg: mindez – eme kommentár is – szellemi konstrukció. Itt a palló a második mottóhoz.

Geoffrey Hartman mondata alá Beckett-mondás került a *Godot...-ból*: „Hagyjon más békén ezekkel az Időre vonatkozó kérdésekkel! Nincs semmi értelmük.”

Itt is van, ami az első olvasásra felnyíló horizonton túlmutat. Először tehát a kaland, amelyben a nyomozati munka közben Pozzo szavaira rátaláltam.

Kolozsvári Grandpierre Emil klasszikus fordításában sokszor olvastam, láttam a drámát. Néhány évvel ezelőtt hónapokig Beckettel, Jan Kott *A játszma végét* és a *Lear királyt* összevető tanulmányával és Kuroszava Lear király-filmjével foglalkoztam. Pozzo fenti mondatai szerepelnek Kott tanulmányában, viszont a Kolozsvári Grandpierre-fordításban nem lelhetőek fel. Először nem figyeltem fel rá, de aztán a Kott-könyv lábjegyzetében rátaláltam fordítóként Kerényi Grácia nevére. Újra elővettem az ismert-játszott fordítást. Mindenekelőtt elolvastam Pozzo valamennyi szövegét. Többször kellett újraolvasnom, hogy a mondatösszefüggések alapján rátaláljak az ő változatára. De úgy találtam, hogy a Kerényi Gráciáé tolmácsolja hívebben a beckett-i nulla-óra, a „semmi nem mozdul” paradoxonát, amelyben a *vége* egyszerre jelenti egy „régén elvesztett játszma végét”, de azt is, hogy „vége a vesztesnek”.

Ezt a lezáruló–kinyíló Idő-kvantumot keresem nyomozati utamon.

A jelen miközben uralja a múltat, *tudja*, hogy mit ural. Azt is, hogy miért uralja. persze hogy át akarja rajzolni, el akarja veszíteni. De ehhez tudnia kell, hogy mit akar meghamisítani-megsemmisíteni. Az ütközés nem absztrakt erők összecsapása. A Valóságos Idő érdekek, személyek, bankok, fegyverek, pártok küzdelmében formálódik.

Baudrillard nemigen foglalkozik a jelen megsemmisítő dinamikáján túl, reanimációs technikáival. Így, akaratlanul is rámutat a nyugati és a mi zónánk tapasztalati-szerkezeti különbségeire. Arra, hogy mifelénk a múlt kígyótojásai újra és újra kinyílnak, és úgy érezhetjük, mintha nem is az élő-Valóságos Idő uralkodna a múlton, hanem ez utóbbi tartaná uralma alatt az újabb Idő-kvantumokat.

Fikcionáljuk, hogy Baudrillard újraolvassa Beckettet. Eltöpreng azon, hogy ha szerinte semmi értelme nincs az Időre vonatkozó kérdéseknek, akkor mi értelme lehet a penultima, az utolsóelőtti pillanatfogalom bevezetésének. Hiszen *mégis* volt a beckettii „vége” óta folytatás, vagyis az igazolódott be, hogy „vége a vesztesnek”: ám akkor mit értsünk azon, hogy a jelen Valóságos ideje mindent leigáz?

Beckett közben – Vladimir, vagy Estragon maszkjában – mosolyog.

Habozás nélkül írhatjuk le regényünk második mottójául Pozzo szavait. Nem óhajtjuk ugyanis szétválasztani a jelen és a múlt Valóságos Idejének összetartozó kvantumjait.

A nyomozati munka, láthatóan, önmagunkra is irányul. Aranyló múltakat (Proust), kígyótojásokat (Kafka) őrizgetünk. De a kvantumokban észlelhető Emberi Helyzetek után indulva, mi is csalik lettünk.

Miközben nyomozunk, észrevehetjük, hogy utánunk is nyomoznak.

Lehet, hogy mi magunk.

Lehet, hogy a *másik* csak énünk egy változata.

Lehet, hogy valóban, valaki *másik*.

Regénye, poétikája válogatja.

Ily módon a regényt is csalinak vélhetjük. Rajta „át” próbálunk eljutni a megsemmisített? reanimizált? belső világokig.

Itt lép a képbe Daniella és faggatni kezd, hogy mi is történt ITT 1944-ben. Kétségtelenül csalinak használ engem a maga sorsnyomozásában. Miközben a hatvan év előtti lép-teimet követem, hasznosíthatónak érzem a továbbhaladásra ösztönző tekintetét.

Csakhogy: nem titkolhatom tovább, hogy a Daniellával való találkozásomat megelőzte egy másik találkozás. Fél esztendővel előbb, Györgyivel, az egyik regényalakommal. A második fejezetben lépett be a regénybe.

Itt újra emlékeztetnem kell a valóságos (regény) Idő kvantumjaira. Kiderülhet, hogy bizony tartalmazzák a Baudrillard szerint megsemmisített múltat is.

2002 decemberében *valóban*, és a regényszöveg szerint is, ott álltam az Óbudai Téglagyár bejáratánál. Láthattam – a regényben is megjelenik, hogy tehát láthattam – az egykori elhurcoltakra emlékeztető feliratot.

Olvasom (írom a szövegben).

Egy óra múlt. Vége a tanításnak. Diákok jönnek ki a szomszédos Kossuth Zsuzsa Egészségügyi Gimnázium kapuján. Jönnek 2002 decemberében. Jönnek a regény második fejezetében. Mindkét Időben ott állok a kötömb mellett, amelyen rajta az emlékező felirat.

A diákokkal egy tanárnő is kijön a kapun. A regényben is.

Felmerül: miképpen csúsztatandó egymásba, egységes epikai formába dokumentum és fikció? Mindaz amiről Baudrillard gondolatmenete kapcsán beszéltünk, mindaz, ami az Idő mélyebb igazságához kapcsolódik, az tehát, hogy a művészet (egy regény) képes megtalálni a látható *mögöttit*, ebben a kérdésben sűrűsödik.

A tanárnőt Györgyinek neveztem el. Györgyinek ki kellett jönnie az iskolából, mert a tanítás befejeződött. Meg kellett látnia engem. Emlékezni kell arra, – amire akkor én nem emlékszem, hogy negyedszázaddal előbb találkoztunk, s ő már akkor sejteni vélte – amit én akkor tagadtam –, hogy tudomásom lehet róla, mi történt a felmenőivel 1944-ben.

Így, amikor továbbindultam, követnie kellett.

Én a hatvan év előtti nyomaimban, ő az én nyomaimban.

Mikor a kiváló fiatal irodalomtörténész ehhez a részhez ért a gépiratban, megkérdezte: a Györgyi is valóságos személy?

A regényben annak kell lennie, feleltem.

Állok tehát az emléktáblánál: „1944 telén több tízezer üldözött magyar zsidó polgártársunkat e helyről, a volt Óbudai Téglagyár területéről indították útnak a náci koncentrációs táborokba. Emléküket megőrizzük.”

Mottó 1.: „Mind jól tudjuk, egy holttest történetet rejt magában.”

Hány óra van, amikor *e helyről* elindul a menet? Hány órakor indul el a regényben Györgyi utánam? Melyik hónapban, melyik esztendőben lépegetünk?

Mottó 2.: Hagyjon már békén ezekkel az időre vonatkozó kérdésekkel! Nincs semmi értelmük.”

